

УДК 130.2"652"

Б 61

Тетяна БІЛЕНКО

АНТИЧНИЙ ДИСКУРС І СТАТУС ДІАЛОГУ

Діалог як досконала культурна форма комунікації (літературний жанр, що виростає зі звичної вербальної взаємодії двох) за довгу історію функціонування пройшов складний шлях і зберіг у своєму змісті та виявах неминучі позначки часу. Він завжди мав високу і вдячну місію: викладати обраним членам суспільства чи широкому загалу наболілі життєві проблеми і гартувати дух сучасників до активних дій, а не до пасивного споглядання. Це завжди означало плекати дух, розумно зважувати реалії хронотопу і дбати про гідне життя.

Ключові слова: *осьовий час, діалог, дискурс, комунікація, хронотоп, Сократ, Платон, духовний гарт.*

Постановка проблеми.

Беручи до уваги концепцію осьового часу, запропоновану Карлом Ясперсом, той період античної історії, що нас цікавить, безпомилково підпадає під це поняття. Ідея рішучих поворотів в історичному поступі здавна висловлювалася як богословами, так і філософами – від Августина до Г. Гегеля. К. Ясперс запропонував вдалий термін “осьова доба” (осьовий час) для позначення періоду з VIII до III ст. до н. е. в історії стародавніх цивілізацій, які існували на території від Тихого океану до Атлантики. В науці вже визнано цей термін як такий, що фіксує суттєвий вододіл між інерцією вікового традиціоналізму та сміливим осягненням можливостей власного вибору і мужньої відповідальності за нього. У ці століття відбулися колосальні зміни в соціальному та духовному житті тих цивілізацій. Саме в їхньому лоні під час того унікального за своїм розмахом духовного бродіння відбулася поступова відмова від некритичного визнання мудрості традиції,

беззастережного підпорядкування досвіді попередніх поколінь. На кінець осьової доби припадає руйнування психології рабства (хоча в Індії кастовий порядок залишився), виникнення розуміння прав не лише громадянина, а й людської особистості (і в грецькій філософії, і в буддизмі, а пізніше і у християнстві).

Карл Ясперс розмірковує: погляд, кинутий у минуле, занурює нас у таїну людського буття і фіксує картину універсуму, складену людиною для себе спочатку у міфах, потім у калейдоскопі божественних діянь, якими рухаються долі світу, ще згодом – цілісне осягнення історії через одкровення від створення світу до страшного суду. Історична свідомість стає принципово іншою відтоді, як починає опиратися на емпіричні дані. Нове, що виникає о цій порі в культурах Китаю, Індії та на Заході незалежно одна від одної, полягає в тому, що людина осмислює буття загалом, а також себе саму і свої межі. Усвідомлюючи свої межі, вона ставить перед собою вищі цілі, пізнає абсолютність у глибинах самосвідомості та в ясності трансцендентного світу [11, 32].

Своєю налаштованістю та змістом віри ці шляхи до спасіння дуже відрізняються один від одного, “але спільним є те, що людина виходить за межі свого індивідуального існування, усвідомлюючи своє місце у цілісності буття, що вона стає на шлях, який вона може пройти саме як ця індивідуальність. Вона може відмовитися від усіх мирських благ, піти в пустелю, в ліс, у гори, стати відлюдником, пізнати творчу силу усамітнення і повернутися у світ володарем знання, мудрецем, пророком. В осьовий час відбулося відкриття того, що пізніше почало зватися розумом і особистістю. Те, що досягається однією людиною, аж ніяк не стає спільним надбанням. У ті часи дистанція між вершинами людських можливостей і масою була надзвичайно велика. Однак те, чим стає одинична людина, непрямим способом змінює всіх людей. Людство у цілості здійснює стрибок” [11, 34].

Філософська спадщина античної Греції у нащадків асоціюється передусім із іменами Сократа, Платона та Аристотеля, хоча вчення першого з названих філософів відоме лише в переказах. Звичною нам є теза “Греція – колыска європейської культури”, але попри тривалий час, що відділяє нас від тих мудреців, ми знаємо їхню науку недостатньо. Кожен автор вкладає

у свій твір ознаки часу, іноді навіть не зауважуючи цього. А читач, долучаючись до тексту, має перед собою зовсім не те, що вкладав автор у своє дітище, виливаючи в нього душу. В історії діалогу як досконалої культурної форми комунікації відбито розмаїті перипетії суспільного та приватного буття. Ефективною формою громадського спілкування він став після тривалих пошуків процедур спільної вербальної взаємодії. Ми тут зупинимось на з'ясуванні взаємозв'язку ролі і функцій дискурсу та діалогу в історії античного світу.

Аналіз публікацій з цієї проблеми засвідчує, що пропонований тут аспект загалом не був предметом вивчення. Категорію *дискурс* почали науково досліджувати наприкінці ХХ ст. і ще немає цілісної картини його розуміння, є багато різних підходів, відсутня спільна думка. Іноді слово *дискурс* вживають у значенні мови, яку привласнює мовець. Цей термін (фр. Discours, англ. Discourse, нім. Diskurs) почали широко вживати з 1970-х рр. і зараз бачимо, що дискурс як багатозначне поняття використовують у лінгвістичних, літературно-теоретичних, у філософських дослідженнях для опису різних феноменів. Англоамериканська лінгвістична традиція під дискурсом розуміє доладну мову (connected speech), при цьому дискурс ототожнюється з діалогом. Дискурсивний аналіз (discourse analysys) спрямований на усну комунікацію, на інтерактивну взаємодію мовця і слухача.

Іншу концепцію розвивав від середини 70-х рр. французький мовознавець і соціолог Мішель Фуко. Він твердив, що дискурс постає частиною “дискурсивної практики” – сукупної множини різноманітних сфер людського пізнання. Фуко наголошував, що дискурс є не лише сукупністю засобів для позначення предметів чи явищ, це дещо більше, що належить дискурсивному аналізу – соціально-історична інформація, тло, “світ дискурсу”.

М.А. Можейко та о. Сергій Лепін пропонують таке визначення: “Дискурс (discursus: від лат. discere – блукати) – вербально артикульована форма об’єктивації змісту свідомості, що регулюється типом раціональності, який домінує в тій чи тій соціокультурній традиції” [6, 327]. Будь-яка комунікація неможлива без спілкування, але не всяке спілкування є комунікативним, адже при комунікації *передається* інформація, а при спілкуванні це трапляється не завжди. Цікаво поглянути на тлумачення дискурсу, яке дає

В. Лук'янець. По-перше, в логіці це *міркування*, тобто послідовність логічних ланок, кожна з яких залежить від попередньої і зумовлює наступну. По-друге, у *новосвропейській метафізиці* – це вид пізнання, опосередкованого *універсумом* апріорних форм чуттєвості і розуму. Тут дискурс протиставляється інтелектуальній інтуїції, тобто безпосередньому умоспостереженню істини. По-третє, у *сучасній філософії* – це “розмова”, “бесіда”, “мовне спілкування”, “мовленнєва практика” будь-якої спільноти, яка опосередкована універсумом лінгвістичних знаків, соціальних інститутів, культурних символів. Вельми значуще подальше твердження В. Лук'янца: “В дискурсі не завжди переважає порядок, цілеспрямованість, регламентованість поведінки його учасників. Дискурси можливі навіть тоді, коли полярно орієнтовані співучасники, які стикаються і протиборствують в них, відкидають будь-які загальнообов'язкові правила поведінки, що уніфікують їх” [5, 156]. Отже, дискурс може постати як невпорядкована сукупність тверджень, думок, реплік, які лунають водночас і мають локальну структурованість, але не сформовані хронотопом. У тих локальних структурах відчутна організованість, якої немає у цілокупності.

Дослідження діалогу почалося значно раніше, є можливість порівняти різні підходи до цієї практики. Але тут ми маємо інше на меті. Передусім нагадаймо, що слово *діалог* також має не одне значення. Ми обмежимося двома. Перше: те, що добре відоме з лінгвістики (а також із буденної практики). Будь-яка розмова *двох* – діалог, бо ці двоє у спілкуванні обмінюються словами і тим продовжують взаємодію. Для з'ясування сутності діалогу як *культурної форми комунікації* читаємо Людмилу Озадовську. “Діалог (від грецьк. Διάλογος – розмова, бесіда) – в античній філософії метод знаходження істини за допомогою певних питань і методичного знаходження на них відповідей (Сократ, Платон). У сучасній філософії діалог – універсальна форма відношення “Я – Ти” як спосіб дослідження сутності людини та визначення її реального призначення у житті” [7, 161]. Але нам важливо наголосити *статус діалогу як літературного жанру*, адже світова духовна спадщина рясніє такими здобутками. Ще в 30-х роках минулого століття траплялись неспівміливі спроби класифікувати такі твори жанром *діалогу* [див. 2]. Отже, ідеться про діалог як

а) просто про розмову кількох осіб або б) про літературний твір, **жанр якого – діалог.**

Мета статті – з'ясувати специфіку функціонування діалогу в контексті дискурсу античної доби. Ми змушені обмежитися Афінами (адже Сократ і Платон – знані діячі цього поліса) у згаданий уже осьовий час. Теоретична складова тих діалогів залежить від матеріального рівня суспільства та стану актуальних цивілізаційних здобутків, адже в них віддзеркалюються різні аспекти життя – суспільного і приватного. На писані тексти античних діалогів (тобто те, що **ми можемо читати** та обговорювати) вплинули незліченні корективи, про що завжди мусимо пам'ятати. Допомогу у правильному їх сприйманні ми отримуємо від риторики, поезики, етики (моралі) та педагогіки.

Античні діалоги нам відомі завдяки неоціненній подвижницькій діяльності Платона, який не лише залишив інформацію про особливості тогочасних духовних пошуків, передусім пов'язаних із унікальною постаттю Сократа, із його впливом на сучасників, але й оповів про наполегливу боротьбу за статус вільної людини, цінність якої стає першорядною. У нашому сучасному лексиконі слова “вільна людина” втратили свою питому значущість і вживаються переважно для того, щоб зафіксувати відсутність правових обмежень, класової дискримінації. Але для античного суспільства це не так, там *вільна людина, якщо вона громадянин*, може бути багатогою чи бідною, але вона **повноправна**. Життєвий подвиг Сократа ще й тепер належно не оцінений, адже той мудрець не потребував боротися за юридичну незалежність **громадян**, бо **вони її мали**. Але окрім **громадян**, в античному полісі були інші верстви суспільства, які прагнули здобути статус громадянина. Чи про них ідеться в Сократових діалогах? Чи занепокоений Сократ долею рабів, які загалом були поза полісом, хоча жили на його території? Ні і ще раз ні! У Сократа слово “раб” завжди негативно марковане, але воно не має ніякого стосунку до соціальної, класової, станової класифікації. Треба визнати слушність твердження, що Сократ піднявся навіть вище за передсуди свого часу стосовно рабства, адже для нього рабство було категорією **суто моральною**, а не юридичною чи расовою. За свідченням Ксенофонта, він вважав рабами тих людей, котрі не знають “прекрасного, доброго, справедливого”.

До тих рабських натур філософ зараховував нездержливих і загалом не владних над своїми підлими інстинктами: "...нездержливі перебувають у наймерзеннішому рабстві" [3, 42].

Нагадаймо, що античний поліс не був бездоганим еталоном міста-держави: хоч спосіб виробництва в античних полісах був той самий, вони вельми відрізнялися один від одного рівнем цивілізованості, світоглядом і моральними засадами. Один із дослідників античності, швейцарський культуролог Андре Боннар, усередині минулого століття описав процес перетворення дрібних землевласників на рабів. Протистояння евпатридів (великих землевласників) і народу (передусім сільського пролетаріату) сягало гострої класової боротьби. В Афінах VII ст. до н.е. ще були вільні виробники, які поступово перетворювалися на пригнічених боргами закабалених селян. Вони віддавали хазяїну п'ять шостих врожаю, а решту (одна п'ята!) можна було використати на сім'ю, на купівлю ремісничих виробів у місті. "Ці вільні дрібні власники завтра обов'язково перетворяться на рабів. Припустимо, що хтось із них продав свою обтяжену боргами землю: тоді він стає батраком, чорноробом, безробітним (для вільної людини нема роботи – дуже багато рабів). Уявімо собі і держателя, який не в стані виплатити свої п'ять шостих: він також перетворюється на раба. Припустимо навіть, що, опинившись у такому стані, він спробує полишити батьківщину, відмовитися від своєї примарної власності, але тоді його почнуть шукати як збіглого раба... Рабство чатує на нього на всіх поворотах життя" [1, 148].

Тут описано процес формування рабства. У добу Сократа і Платона рабство вже усталилося, було звичним явищем.

Античні діалоги загалом, Платонові сократичні зокрема створювалися не для простого люду, але вони фактично розчинялися в дискурсі, входили в безпосередній процес мовленнєвого спілкування, у вербалізований контекст життя. Через дискурс до них долучалися різні верстви суспільства – хто активною участю в дієвому обговоренні порушених проблем, хто пасивним слуханням, частково сприймаючи почуте як зайву інформацію, яка ніяк не впливала на їхнє життя.

У подальшій духовній практиці діалогів велика роль належить використанню цієї форми для подолання міфології і

викладу філософських ідей мислителями Греції та Риму. Рабовласницький лад зумовлював неоднакове сприйняття людей, розділених на вільних (багатих та бідних) і рабів, не були рівноправними і жінки з чоловіками. Багатобожжя також не сприяло соціальній консолідації суспільства, тож ідейна наповненість античних діалогів у тій порі не могла бути іншою. Уже ранні діалоги Платона (так звані сократичні) засвідчили відхід від космології та натурфілософії до філософського осмислення проблем людини. Сократ (в “Апології Сократа”) захищає своє право на життєвий вибір і людську гідність. На суді, облудно звинувачений, він сказав: “Я програв, – щоправда, не від браку доказів, а через брак нахабства та безсоромності, а ще внаслідок того, що я не хотів говорити вам те, що ви залюбки слухали б: щоб я тут плакав і стогнав – одне слово, робив і говорив багато дечого, що ви звикли чути від інших, але це недостойне мене, як я вважаю”. Тобто, йому могло допомогти **ПРИНИЖЕННЯ**, якого жадала юрба, але для Сократа це було неприйнятне. Він наголошує: “Однак і тоді, коли наді мною нависла небезпека, я був далекий від думки вдаватися до того, що личить лише рабу [підкреслення моє. – Т.Б.], та й тепер не шкодую, що я захищався таким чином. Я волію вмерти після такого захисту, аніж жити, захищавшись інакше”. Сократ обирає смерть, не приймає ганьбу. Він прагне передати присутнім важливу істину: “При кожній небезпеці є чимало різних способів уникнути смерті, якщо тільки хтось зважиться не цуратися ніяких засобів і слів... афіняни, куди важче уникнути ганьби, бо вона мчить швидше за смерть. Так ось, тепер мене, оскільки я, старий, ходжу поволі, наздогнала та, що наздоганяє повільніше, а моїх обвинувачів, людей дужих і метких, спіткала та, що біжить швидше, тобто ганьба. Я відходжу звідси, засуджений вами на смерть, а вони відходять, викриті правдою в нікчемності й несправедливості” [9, 38]. “Апологія Сократа” формально не є діалогом, але у словах Сократа думка подана як розвиток його спілкування з натовпом, **який чує, але мовчить**, а Сократ сприймає сенс мовчання натовпу і відповідає, комунікація **в діалозі** триває.

У діалозі “Гіппій більший” вперше натрапляємо на термін “ейдос” (“ідея”), що знаменує логічне продовження **вчення про**

ідеї як принципи конструювання космосу і всього, що в ньому. У діалозі “Горгій” ідея уже не тлумачиться як родове поняття, а перетворюється на універсальну структуру і модель людського життя (цілокупно із потойбічним існуванням); “Менон” твердить про нього як про *царство* ідей.

Учення Платона поширювалося в суспільстві, спраглому правдивої науки. У Греції складались несприятливі обставини, для чого були внутрішні та зовнішні чинники. Вільний, демократично цивілізований поліс стрімко руйнувався, бо всередині його виникли глибинні суперечності, для подолання яких потрібне було нове, відмінне від попереднього осмислення сутності суспільства і взаємодії його структурних елементів. О.Ф.Лосєв, ретельно досліджуючи спадщину Платона і платонізму, зізнається, що майже од самого початку занять давньою філософією він ніяк не міг зрозуміти низки питань, які *щойно тепер* (написано у квітні 1928 р.) *“починаю з’ясовувати собі”* [4, 6 – 7]. Найбільш вражаючим було загальне значення платонізму. “Якщо послухати істориків філософії, то з’ясовується, що це є вчення про чистий дух, що це ідеалізм романтиків, що це метафізика, яка передусе християнству і т.д., і т.д. Я ніколи не міг зрозуміти, як же це могла бути філософія чистого духа в таку епоху і в чому ж, власне, різниця цієї філософії від середньовічного християнства, від романтизму і т.д.? Ну, добре, хай це передумання [у Лосєва “предшествование”. – Т.Б.]. Але де ж тут язичницька плоть, де хвалена пластичність тіла, де краса статуй? А з іншого боку, що ж це за чистий дух, якщо в одному місці у Платона прославляється педерастія, в іншому – рабство, в третьому – кінний завод замість сім’ї? Лише в останні роки я почав розуміти всі ці реальні риси платонічного лику і навчився не порушувати всієї стильової єдності цього останнього. Я збагнув, яка глупота міститься у звичних поглядах на платонізм, коли одні беруть у ньому лише чистеньке, а на все брудненьке нав’язують фігові листочки (чи не через відсутність історичного чуття і власного міщанства?), або коли беруть усе брудненьке, а все чистеньке підло замовчують (чи ж не через злостивість, що взагалі є чистенькі люди?). І ось я висуваю тепер вимогу – розуміти і викладати Платона так, щоб було видно, як платонічна ідея неминуче веде до рабства, “чернецтва”, усупільнення жінок і дітей і т.д., тому

що тільки тут виявляється її правдивий класичний стиль, і тому, що саме це говорить сам Платон. Це – слова самого Платона, і треба лише виконати просту вимогу – не замовчувати власних слів Платона” [7, 7].

Нам вельми важливо привернути увагу до специфіки хронотопу. Коли наш сучасник веде мову про рабство у будь-якому часовому відтинку минулого, це явище постає в уяві зовсім не так, яким воно було. Докладно пояснював О.Ф. Лосєв неоднозначність розуміння платонізму. Історія зберегла так багато захопливих оповідей про Платона, що його образ, складений суцільно з позитивних рис, є специфічно ідеальним. Але розуміння доброго чи поганого ніколи не буває у часі тотожним, однозначним, воно залежить від об’єктивних реалій і суб’єктивних обставин екзистенції. *Est modus in rebus* [для всього є своя міра] – правдива теза, яка велить адекватно оцінювати речі, явища природного і соціального світу.

Знову повертаючись до Сократа, наголошуємо, що потрібна була велика мужність, аби перед невблаганною смертю, яка немовби спопеляє поглядом єство (саме єство, не тілесну оболонку) людини, своєю поведінкою засвідчити вибір: не схилитися перед смертю, а в разі безвиході свідомо обрати саме її, не торгуватися за життя, бо той торг можна оплатити лише відмовою від своєї вистражданої і пронесеної через усю життєву путь упевненості, що *жити треба гідно*.

Чи вірити оповідам про дружину Сократа Ксантіппу як про вельми сварливу жінку, з якою чоловік не міг упоратись, – хай кожен вирішує сам. Можливо, вона така й була. Суть не в цьому, а в тому, що вороги Сократа – а він багатьом дошкуляв своїми відвертими, правдивими і вельми неприємними словами, – прагнули помститися йому у будь-який спосіб: зводили наклепи, подавали його у кумедних або принизливих ситуаціях, виставляли нездатним дати собі раду навіть у сім’ї. І це його молодь має за вчителя?!. Чого ж він може навчити?..

Описаний Платоном суд над Сократом, особливо розмови, які тут прилюдно провадить Сократ, добре ілюструють актуальний дискурс. Сократ на очах багатьох показує безпідставність висунутих проти нього обвинувачень, усі це бачать, але підтримати його ніхто не прагне. Правдиві слова Сократа і ганебні звинувачення,

кинуті у його бік, розчиняються в напруженій атмосфері колегії геліастів. У діалозі “Теетет” він говорить співбесідникові, що після їхньої розмови (яка тоді щойно закінчилася) він (співбесідник) матиме кращі успіхи, “если же ты окажешься пуст, то меньше будешь в тягость окружающим, будешь кротким и рассудительным и не станешь считать, что знаешь то, чего ты не знаешь. Ведь мое искусство умеет добиваться только этого, а больше ничего, да я и не знаю ничего из того, что знают прочие великие и удивительные мужи, сколько их есть и сколько их было. А повивальное это искусство я и моя мать получили в удел от бога, она – для женщин, я – для благородных юношей, для тех, кто прекрасен” [8, 65].

Якщо любиш свою вітчизну, то над усіма небезпеками вивищується і торжествує чеснота *мужність*, а в усьому іншому можна покласти на богів, навіть коли в них мало віриш. Це не та мужність, що зумовлена “героїчним” началом у природі людини, а та, якої набув громадянин, котрий не збирається спасувати. “Це хоробрість, що спирається на глибоке відчуття товариськості, об’єднує бійців перед лицем смерті, однакової для всіх, але відмовляється поділяти ризик бою пліч-о-пліч із боягузами”, – читаємо у Боннара [1, 116 – 117]. Він зауважує, що подібні риси заслуговують бути названі *еллінськими*. Мужність становить основу античного суспільства, хоча в різні віки її спрямованість змінюється. Вона могла бути позбавлена або не позбавлена всякої трансцендентності, всякої “ідеалізації, але вона завжди існувала. Вона властива Гектору і Сократу <...> Не важливо, куди спрямована ця мужність, до слави чи мудрості, аби лиш вона робила людину такою, якою вона повинна бути завжди: на ногах”.

У Коментарях до діалогів Платона О.Ф. Лосєв писав, що Сократ (разом із софістами) відкрив нову епоху античної філософії, відійшовши від космології та натурфілософії і зосередившись на проблемі людини, зокрема на проблемі розуму. Тоді це було майже філософською революцією. Оскільки кожна революція потребує героїв і в такому разі мусить іти на великі жертви, таким героєм і жертвою тут став Сократ. “Його постійне прагнення аналізувати традиційні людські поняття, домагатися їхньої ясності, намагатися зберегти все краще і трошити все найгірше в них, звісно, викликало

у багатьох його сучасників нерозуміння чи страх, а декотрі навіть зазнавали жаху й ляку перед такого роду ще небувалим у Греції критицизмом. Сократа почали звинувачувати у безбожності та розбещенні молоді, у підриві чинного державного ладу і навіть у запровадженні якихось нових богів” [4, 16].

Надзвичайна духовна потуга, з якою Сократ проводив свої ідеї та викривав брехню, що її люди приховували за нібито прихильними і добромисними судженнями, постійно викликала у Платона незмінний захват, тож Сократ назавжди залишився для нього живим символом філософії. Образ цього великого мислителя змальовує Платон зокрема в “Апології” і “Критоні”. Згадаймо ще раз Ксенофонта, у якого читаємо: Сократ на суді накликав на себе заздрість і тим “ще більше сприяв своєму засудженню. Мені здається, талан, що припав йому, був подарунком богів: він полишив найтяжчу частину життя, а смерть йому дісталась найлегша. Водночас він виявив силу духу: дійшовши висновку, що померти йому краще, аніж продовжувати жити, він, як загалом не противився добру, так і перед смертю не виявив легкодухості; навпаки, радісно очікував на неї і звершив. Отже, розмірковуючи про мудрість і велич його духу, я не можу не пам’ятати про нього, а пам’ятаючи, не можу не звеличувати” [3, 159].

А тепер – ключові слова від Карла Ясперса. Він писав, що при кінці осьового часу надзвичайно великою була **дистанція між вершинами людських можливостей і масою**. Але приклад Сократа – **вершини** – доводить правдивість тези: “те, чим стає одинична людина, непрямим способом змінює всіх людей”.

Саме в цьому бачимо подвиг Сократа.

З викладеного робимо такі **висновки**: 1) демократичні Афіни в осьовому часі досягли високого цивілізаційного злету, але рабовласницький лад накладав на поняття демократії такий значущий тиск, що нерівноправ’я структувало суспільство за жорсткими класовими ознаками; 2) відносний демократизм Афінівського полісу давав громадянам можливість вільно виступати перед народними зборами і висловлювати своє ставлення до законів та звичаїв (традицій), подавати позови до простих громадян чи посадовців, якщо вважали себе скривдженими. Але для цього потрібна була відповідна підготовка, адже не кожна людина може

привселюдно викласти свої проблеми, аргументовано захищати свої права, тобто потрібні були вчителі, які могли б озброїти охочих знаннями і навичками відповідної процедури щодо пристойної та коректної поведінки в публічному місці. В суді можна було вдатися за допомогою до адвоката, а ще краще – захищати свої інтереси самостійно, навчившись у софістів. Але їхня наука не була спрямована на пошук істини, орієнтувалася на крутість та оману, щоби будь-якими засобами домогтися перемоги. 3) Сократ прагнув, щоб його сучасники берегли власну гідність, він цього **вчив** і він так **робив**. У ті часи люди приводили на судові засідання своїх родичів, зарюмсаних дітей, щоби розчулити суддів і в такий спосіб полегшити вирок. Сократ залишився вірний собі, свідомо і з гідністю прийняв смерть, хоча всі добре знали, що вирок несправедливий. 4) Офіційного статусу в тогочасних Афінах діалог не мав, але він активно впливав на формування і функціонування громадської думки. Високий філософський заряд та емоційний пафос інтелектуалів, небайдужих до моральних чеснот, з діалогів, написаних для вищих верств суспільства, через дискурс проникав до народних низів і якоюсь мірою впливав на їхнє духовне пробудження. Афіньська демократія не зачіпала клас рабів, вони були поза її увагою (не забудьмо про особливе Сократове розуміння раба, про що вже була згадка). Такими ж безправними в Афінах були жінки. Вони також були залучені до дискурсу, але, зрозуміло, обмежено. 5) Важливо наголосити, що категорії моралі мають в історичній генезі різне смислове наповнення, в чому маніфестується специфіка хронотопу: сутнісні ознаки предмета порізнному виявляють себе в конкретному місці і часовому відтинку. Тому якийсь вираз античного діалогу, прочитаний зараз, може мати принципово інше значення, аніж в античну пору.

Перспектива подальших розвідок у цьому напрямі – поглиблений аналіз моральних засад у діалогах Платона .

Література

1. Боннар Андре. Греческая цивилизация. Том первый. От Илиады до Парфенона. – М. : Искусство, 1992. – 269 с.
2. Диалог // Литературная энциклопедия / Т. 3. – 1930

3. Ксенофонт. Защита Сократа / Воспоминания о Сократе. – М. : Наука, 1993. 80 с.
4. Лосев А.Ф. Комментарии к диалогам Платона. – М. : Мысль, 1990 – 1997.
5. Лосев А.Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М. : Мысль, 1993. – 959 с.
6. Лук'янець В. Дискурс / Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. 743 с.
7. Можейко М.А., о. Сергей Лепин. Дискурс / Новейший философский словарь. Издание третье, исправленное. – Минск : Книжный Дом, 2003. 1279 с.
8. Озадовська Л. Діалог / Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. 743 с.
9. Платон. Тезтет / Платон. Собрание сочинений в четырех томах. Т.2. – М. : Мысль, 1990.
10. Платон. Апология Сократа / Діалоги. Вид. друге. – К. : Основи, 1999. – 607 с.
11. Ясперс К. Смысл и назначение истории: Пер. с нем. – М. : Политиздат, 1991. – 527 с. – (Мыслители XX в.).

Биленко Татьяна. Античный дискурс и статус диалога.

Диалог как совершенная культурная форма коммуникации (литературный жанр, выросший из обычного вербального взаимодействия *двух*) за долгую историю функционирования прошел сложный путь и сохранил в своем содержании и явленности неизбежные знаки времени. Он всегда имел высокую и признательную миссию: излагать избранным членам общества или широким слоям наиболее жизненные проблемы и закалять дух современников к активным действиям, а не к пассивному созерцанию. Это всегда означало лелеять дух, разумно взвешивать реалии хронотопа и заботиться о достойной жизни.

Ключевые слова: осевое время, диалог, коммуникативная форма, хронотоп, Сократ, Платон, духовная закалка.

Bilenko Tetyana. Antique discourse and status of dialogue. A dialogue as a perfect cultural form of communication (a literary genre formed from common verbal interaction of two individuals) in a long history of its functioning underwent a difficult

way and preserved inevitable marks of time in its content and form. It has always had a high and grateful mission to tell elected members of the society or wide public urgent vital issues and to strengthen contemporaries' mind to active actions, not passive contemplation. It has always meant to cherish spirit, sensibly weigh realities of chronotope and display unflagging concern for worthy life.

Keywords: axial time, dialogue, discourse, communication, chronotope, Socrates, Plato, spirit strengthening.